

Etymologisia huomioita.

107. Suom. *kieva*, *kievas*, *kievastella*.

Kalevalan ensimmäisen painoksen 15:nnessä runossa, jossa jatkuu jo edellisessä runossa alkanut Pohjolan häiden kuvaus ja jossa »saahaan viimeinkin valmihiksi morsian ja työnnetään Ilmariselle», Pohjolan emäntä lausuu tyttärelleen seuraavat sanat (säkeet 48—52):

Mene nyt myötä myöty neiti,
Kanssa kaupattu kananen,
Kun olit rakas rahalle,
Käpäs kättä antamahan,
Kieväs kihlan otantahan.

Viimeisen säkeen ensimmäinen sana esiintyy Lönnrotin Kalevalan ensimmäiseen käsikirjoitukseen tekemissä lisäyksissä muodossa *Kievas*, samoin teoksen puhtaaksi kirjoitetussa käsikirjoituksessa (ks. Suomi III, 11, s. 398, 409). Tässä asussa sana tavataan myös Lönnrotin v. 1833 Vienan läänin Vuonnisesta kirjaanpanemassa alkuperäisessä kansanrunossa (SKVR I 3, n:o 1628), jonka alku kuuluu:

Mene myöen, myöty neity,
Kanssa, kaupittu kanani,
Kun olit rakas rahaan,
Käpäs kättä ant[amaan],
Kievas kihl[a]n otant[aan]!¹

Uudessa Kalevalassa Lönnrot on sommitellut runon kokonaan toiseen asuun ja vaihtanut *kievaan* tilalle tavallisemman sanan *kiivas* (22: 59), joka kansanomaisissa toisoinnoissakin usein tällä kohtaa tavataan (ks. esim. I 3, n:o 1601: 26; 1609: 25, 33; 1654: 69; 1659: 24; I 4, n:o 2238: 7; 2245: 4).

Jo Daniel Jusleniuksen Suomalaisen Sana-Lugun Coetus tuntee nominin *kievas*, *-van* 'callidus, astutus. behändig, listig' ja verbin *kjevastelen*, *-ella* 'astu utor. smickrar: listar uth'. J. Canstrén on edellisen merkityksen selitykseksi lisännyt 'lismare'. Verbi *kjevastella* esiintyy mm. seuraavassa Henrik Florinuksen julkaisemassa sananlaskussa: »Ei Kivi jauha Kievas-tellen, ilman orjan olcapäitä, Pijcan pienitä käsitä».

Christfrid Ganander kääntää sanat *kjevas*, *-vaan* ja *kjevastelen*, *-stella* ruotsiksi ja latinaksi samoin sanoin kuin Juslenius. Esimerkiksi hän mainitsee äskeisen sananlaskun alun sekä muodon *kjevastelexen*, jonka hän ilmoittaa savolaiseksi ja jonka kohdalla hän viittaa sanaan *huumakehtaa*. Tämän Ganander ruotsiksi kääntää mm. sanoilla 'går ställig, yr i hufvudet' ja lisää esimerkin »Sijnä hän huumakehtaa ja tuujakehtaa, där går han buldrar och fjäsar — är beställsam vox indignantis».

Renvall selittää, että *kievas* on 'celer, sollers, inde astutus, callidus; schnell, gewandt, listig (viekas)', Lönnrotin mukaan se merkitsee 'flink, qvick, snabb, snäll, behändig, rörlig, hastig, slingrig; slug, förslagen, listig; lismande: jfr. kiekas, viekas, kielas'. Verbin *kjevastella* Renvall selittää sanoilla 'astu utor, blandiendo illicio; sich listig betragen; it. al. jocer; scherzen' ja Lönnrot sanoilla 'vara behändig, listig, bete sig slugt; skämta; lisma'. Lause »kivi ei jauha kievastellen» merkitsee Lönnrotin mukaan 'handqvarnen malar ej med vackra ord'. Lisäksi hänellä on verbi *kjevas-taa* = *kjevastella* ja *kjevारी* 'lismare'.

Näistä tiedoista päätellen saadaan *kievas* adjektiivin merkitykseksi

¹ Ks. VÄINÖ KAUKONEN Vanhan Kalevalan kokoonpano I, s. 453.

'nopea, sukkela, vikkellä, kärkeä, viekas, liehako, mielistevä' jne. ja verbille *kievastella* merkitykset 'olla sukkela, viekas, viekastella' jne. Florinuksen kokoelmasta tunnetussa sananlaskussa *kievastella* sanalla näyttää olevan alkuperäisempi merkitys 'liikkua nopeasti'; Lönnrotin sille antama selitys tuskin on oikea. Adjektiivi *kievas* on ilmeisesti suorittanut samanlaisen merkityksen kehityksen kuin esim. *viekas*, joka mm. Lounais-Suomessa tarkoittaa 'vikkellä, nopealiikkeistä', muualla ja yleiskielessä 'petollista, kavala' jne.

Tyypiltään *kievas* liittyy sellaisiin adjektiiveihin kuin *kiivas, käpäs, kärkeä, rakas, viekas* ym., joissa -s ilmeisesti on johdinaine, vaikkei näille kaikille voida esittää varmaa kantasanaa; käsikirjoituksina olevista sanakokoelmista sellainen näyttää löytyvän *kievas* sanalle.

Sanakirjasäätiön kokoelmiin on, etupäässä Sanastaja lehdessä julkaistun kyselyn avulla, saatu tietoja Laatokan pohjoispuolisissa Karjalan murteissa esiintyvistä sanasta *kieva*, jonka merkitykseksi on ilmoitettu 'kiihko, vimma, hillitön halu'. Sanan käyttöä ja merkitystä valaisevat seuraavat esimerkit eri pitäjien alueilta.

K i t e e: »Mie oisin laittanna ruokoo van ol sellasessa mänön *kievassa* (= vimmassa) jotta ei joutanna syömään.» — »Se ol sellaisessa naimisen *kievassa*, jotta se ei heittäni ei helepottana ennenkuin sai akan.»

P ä l k j ä r v i: »Lemmonko *kieva* (= menohalu) siulla nyt on sinne kylään.» — »Nuo lapsethan nuo kun ol' semmosessa lähön-*kievassa*, jotta unohtu piiroot uuniin.»

T o h m a j ä r v i: »Ämmälle nous semmonen *kieva* kirkkoon, eihän siinä muu auttana kun lähtii viemään.» — »Tyttö on semmosessa *kievassa* sinne kansanopistoon.» — »Kylläpä tuo Puholan emäntä on ihan *kievassa* naimisiin piästäkseen.»

I l o m a n t s i: »Tuo tyttö olj semmosessa kylään mänön *kievassa*.» — »Tuo hevonen olj semmosessa *kievassa* (= vimmassa) jottei suanna aitaan mänemään.» — »Ne pojat ol semmosessa *kievassa*, jotta ei oisi pysyneet tervaköysissä.»

Merkityksenkin puolesta näyttää *kieva* siis hyvin sopivan *kievaan* kantasanaksi.

Saman *kieva* sanan johdannainen todennäköisesti on Vienan läänin Uhtualta kirjaan pantu (I. Marttinen) *kievottaa* 'viekottaa': »En jo ois luatin sitä asjud vain kun *kievotettih*». Muuten ei sanalla näytä juuri olevan varmoja vastineita lähisukukielissä. Mahdollisesti vain viron harvinaisten johdannaisten, virE (Wied.) *keevesk* (g.-ski) 'leichtfertig, unbedacht, gefallsüchtig' ja (Iisakun, Lisasõnastik) *keeveldus* 'rahtutus, elavus', esim. *ah sinu keeveldust!* (lapsele, koerale, kes jookseb, hüpleb, ootab, et talle

puutükki visatakse) kantasana kuuluu samaan sikermään, elleivät nämä ole vain tilapäisluontoisia deskriptiivisiä sanoja. Mutta etäisemmistä sukukielistä voidaan kyllä mainita sopivia vastineita.

FRANS ÄIMÄ on J. J. Mikkolan 65-vuotisjuhlakirjassa (Ann. Acad. Scient. Fenn. XXVII, s. 408—432) laajasti käsitellyt erästä yleislappalaista verbiä, joka merkitsee 'tietynlaiseen hysteeriseen tilaan joutumista, äkillisen pelästymisen aiheuttaman vimman ja raivon vallassa riehumista' jne. ja jota tuskin voi olla rinnastamatta suom. *kieva*, *kievas* ja *kievastella* sanoihin. Lapin kantaverbi kuuluu eri murteissa seuraavasti: lpR (Lind.-Öhrl.) *kewot* 'terrore panico percelli, præ metu vociferare; blifva intagen af en fäfang fruktan, ropa av skrämsel', Vefs. (Lagercr.) *gęärw.öt* 'erschrecken, grunzen und mit den Vorderfüssen stampfen', L (Wikl. sanak.) *kěvvu-* 'aus Schrecken von Sinnen sein', (Lärobok) *kievvöt* 'falla i konvulsjoner l. hysterisk rädsla (= læstadianernas »liikutuksia»)', N (Niels.) *gievvot* 'te sig som i ekstase (f. eks. om en som er i sterk religiøs bevægelse); være ellevill (av glede eller vilterhet eller av sinne)', I (Äimä) *keäüvvud* 'infolge eines Schrecks Unsinn reden', Ko. (Itk.) *kievvod* 'vor Schrecken ausser sich geraten (wie die hysterischen Lappinnen)'. Tämän lisäksi on olemassa lukuisia johdannaisia.

Vaikka suomen kantasana *kieva* ja sen johdannainen *kievas* ovatkin nomineja ja vasta *kievastella* johdannainen verbi, niin ei suomen sanojen kuulumista lapin verbin yhteyteen silti ole syytä epäillä, siksi läheisesti sanojen äänneasut ja merkitykset liittyvät toisiinsa. Lapin verbi saattaa olla ikivanha denominaalinen johdannainen **kěvož-* oletettavasta kantasana **kěva*. Ei hevin myöskään voi ajatella lainaa lapista suomeen, vaikka suomen sana onkin verraten ahdasalainen. Originaaliksi sopivan nominin puuttuminen nykylapista ja suomen sanan verraten eteläinen kotiseutu tekee ainakin myöhäisen lainaoletuksen mahdottomaksi.

Suomalais-lappalaisen sanasikermän alkuperäiset merkitykset ovat nähtävästi olleet 'kiihko, vimma, hillitön halu', 'kiihkeä, hätäinen, karkäs, nopea', 'kiihkeästi haluta, joutua kiihkon, hillittömän halun, vimman, raivon valtaan'.

Tällaisia merkityksiä silmällä pitäen olisi mahdollista suomen ja lapin sanoille esittää etymologinen vastine unkarin kielestä asti, nimittäin sana *kíván*, *kéván* 'toivottaa; vaatia; haluta, toivoa', jolle tähän mennessä ei ole keksitty varmaa etymologiaa. Sitä on kyllä ainakin Budenzin ajoista saakka (vrt. MUSz. s. 31) yleisesti verrattu suomen *kaivata* verbiin, mutta unkarin sanalkuinen *k-* osoittaa tällaisen rinnastuksen vääräksi. Alkuperäisen takavokaalin edessä unkarissa ei *k* ole säilynyt sellaisenaan, vaan muuttunut *h*:ksi, kuten esim. *hal* = suom. *kala* sana todistaa (ks. FUF XXII, s.

134—146). Ei myöskään Martti Räsänen (FUF XXVI, s. 215) lausumaa ajatusta, että unk. *kíván*, *kéván* olisi turkkilaisperäinen, lähtöisin sanaperheestä, jota edustavat tat. *quwan*, kirk. *quan* 'iloita; olla onnellinen', tšuv. *χávan* 'iloita' jne., voida pitää oikeaan osuneena. Unkarin ja turkkilaisten kielten sanojen merkitykset ja äänneasukin poikkeavat liian paljon toisistaan. Suomalais-lappalaiseen **kēva* kantaan unk. *kíván*, *kéván*, jossa ainakin *n* on ilmeinen johtosuffiksi, sen sijaan saattaa sopia. Alkuperäisen indifferentin *e*-vokaalin edessä unkarin *k* saattaa olla odotuksenmukainen (vrt. suom. *ken* = unk. *kì*).

Kannattaa ehkä kuitenkin mainita, että jo kauan aikaa sitten (esim. Gananderin sanakirjassa I, s. 411 a ja O. Donnerin Vertailevassa sanakirjassa I, s. 32) unk. *kíván* verbille on esitetty suomen kielestä toinen vastine, sanaperhe (Renv.) *kiivas* 'eifrig, feurig; ereifert', *kiivata* 'eifrig sein, eifern, beeifern' (suom. > lp. *giives* 'overdrevent ivrig; ubehersket', *givás* 'ivrig og modig'), eikä näytä olevan ehdottoman varmoja keinoja tämänkään rinnastuksen eliminoimiseksi. Ei myös, ainakaan tutkimuksen nykyisellä asteella, voida väittää, että yhtäältä *kievas*, *kieva*, lp. *gievvot* ja toisaalta *kiivas*, *kiiva*, *kiivata* jne. kuuluisivat etymologisesti yhteen, niin vähän kuin niiden äänneasut ja merkitykset eroavatkin toisistaan.

108. Suom. *kippa*, *kippo*, *kippu*.

Suom. (Gan.) *kippa* 'kopp, litet dricks käril; poculum', S a w. 'skjula, kapp', *kippanen* s. dimin. idem, *kippo* 'et öhr-stoop', *maito kippo* 'mjölk stoop', *kipponen* s. dim. i. e. pikkunen tuoppi, (Renv.) *kippa*, al. *kippo*, al. *kippu* 'vas potatorium minus ansatum, poculum; hölzernes Trinkgefäß', it. Sav. multrale, modiolus l. haustum; Milchgelte, Schöpfgelte', (Lönnr.) *kippa*, *kippo*, *kippu* 'litet trästop, liten stäfva, kopp' sanoja on joskus katsottu *kappa* sanan toisinnoiksi (esim. AHLQVIST KO 126, KW 141), väliin pidetty muka yhteen kuuluvien *kappa*, *keppu*, *koppa*, *kuppi* ym. sanojen muunnoksina (O. DONNER Vert. Sanak. I 79), toisinaan taas selitetty itsenäisiksi sanoiksi, jotka olisi omaksuttu germaanisesta sanaperheestä goot. *skip* n. 'laiva', mys. *scif*, *scef* 'id.; astia' jne. (SETÄLÄ Bibl. verz. 41). VILH. THOMSEN on (BFB 261) esittänyt vastaavan sanan myöskin virosta: (Wied. SW, S¹) *kipp* (g. *kipu*, *kipi*), *kibu* (g. *kibu*, *keu*), E *kibo* (g. *keo*), *kibudas* 'kleines Schöpfgefäß, Schöpfgelte (mit senkrechtem Griff)' ja pitänyt mahdollisena, että lät. *kípīs*, *kípe*, *kípa* 'ein kleines Gefäß zum Schöpfen (Kippe provinc.)' olisi tästä saatu. Lisäksi

¹ SW = Südwesten des revalestnischen Sprachgebietes; S = südlicher Teil des fellinschen Kreises in Livland.

hän on huomauttanut, Ahlqvistiin viitaten, ettei tämä ole alkuperäinen suomalainen sana, mutta että sen historia on hämärä. Verrattavaksi hän vielä mainitsee »lett. *ziba* (*kiba* NV.-Lifl., *kipis* Kremon, SV.-Lifl.) 'ein kleines hölzernes Gefäß, in das namentlich Butter gethan wird'».

Suomen ruotsalaismurteissakin on puheena oleville sanoille läheinen vastine: (Vendell) *kīpo* (Keski-Uusimaa, Porvoon pit., Myrskylä, Parainen), *tjīpo* (Länsi- ja Itä-Uusimaa), *tjihpu* (Hiittinen), *tsīpu* (Pietarsaaren pit., Purmo ym. pohj. Vaasan l.) 'dryckeskärl av trä (Uusimaa, Hiittinen, Parainen), sämre trækärl (Pietars. pit., Purmo)', *tjīpä* (Karjaa, Snappertuna) 'mindre trækärl', (Wessman) *kīpo* 'litet bleckstop' (Nauvo), *kīpo* interj. 'skål!' (Siuntio), *kipis* id. (leikill., Keski-Uusimaa).

RALF SAXÉN (Finska länord i östsvenska dialekter 59, 112) pitää näitä ruotsin murre sanoja suomesta saatuina, ja WESSMANKIN asettaa *kīpo* muodon rinnalle suom. *kippa* sanan sekä katsoo myös leikillisen *kipis* huudahduksen vastaavanlaisesta suom. *kippis* huudosta saaduksi. VENDELIN sanakirjassa taas pannaan *kīpo*, *tjīpo* jne. sanan rinnalle mn. *kippa* f. sekä tansk. (vanh.) *kippe* 'en stor farvededel', ja esim. TORPIN norjan kielen etymologisessa sanakirjassa rinnastetaan mn. *kip* m. 'kurv, kipe', *kipa* f. 'ryg-kurv av vidjer, firkantet kar til at bære fisk i', bornh. *kjiva* 'ryg kurv', pohj.-engl. *kipe* 'stor kurv' ja kas. *kipe* f. 'kurv', jotka selitetään mn. (*korn*-)*kipa* 'korn-kurv' (HÆGSTAD-TORP: *kipa*, *korg* til aa hava saakorn i, saakopp), holl. *kib* 'ruse', kys. *keibe* 'mers, mastekurv' sekä mainittujen itäruotsalaisten sanojen sukulaisiksi. Olipa asianlaita kuinka tahansa, olkootpa itäruotsalaiset sanat suomesta saatuja, kuten näyttää uskottavalta, niin muita tässä lueteltuja germaanisten kielten samantapaisia sanoja tuskin millään tavalla voidaan selittää suomesta kulkeneiksi. Sen sijaan ei pitäisi olla mahdotonta, että suomen ja viron sanat palautuvat oletettuun germ. **kipōn*, **kipōn* f. sanaan tahi johonkin sen myöhempään jatkajaan. Tällainen ajatus tuntuu vähintään yhtä mahdolliselta, tekisipä mieli sanoa todennäköisemmältäkin kuin niiden johto aikaisemmin mainitusta goot. *skip*, mys. *scif*, *scef* jne. (germ. **skipa* n.) sanaperheestä.

Huomiota ansaitsee tässä yhteydessä myös LÖNNROTIN mainitsema kalojenpunnituskassin nimitys *kīppi* 'kasse, nätpåse, en af nät gjord påse med vidja kring mynningen och handtag af rep l. snåre (begagnas vid uppvägning af fisk)'. Se ei tietenkään voi olla samanaikainen tulokas *kippa*, *kippo*, *kippu* sanan kanssa, mutta saattaa silti hyvinkin palautua saman germaanisen sanasikermän johonkin haarautumaan; tavataanhan sille läheisiä merkityksiä esim. norjan murteissa ym.

109. Suom. *konninkainen*.

R. E. NIRVI on teoksessaan Sanankieltoja ja niihin liittyviä kielenilmiöitä itämerensuomalaisissa kielissä s. 43 käsitellyt mm. viron sanan (Wied.) *konnid* 'Läuse', saarimurt. *koń* (g. *koñni*), *koñnu* (g. *koñnu*) 'täi' sanaa ja lausunut sellaisen käsityksen, että »nämä täitä merkitsevät sanat on epäilemättä yhdistettävä [vir.] *konn* g. *konna* 'Frosch, Kröte' sanaan (vrt. suom. *konna* mm. 'padda, groda')».

Tämän johdosta LAURI KETTUNEN on Virittäjässä (1944, s. 187) julkaisemassaan arvostelussa huomauttanut, että väite olisi toki vaatinut rivin äänteellistäkin perustelua, ollakseen täysin uskottava, ja liittänyt huomautukseen omana selityksenään seuraavan virkkeen: »Vaikeaa muutenkin uskoa, että sammakosta olisi tullut mörkö, pöpö, kummitus, jota vastoin sekaannus *koļ* 'kummitus' sanaan olletikin lastenkielessä tekee asian ymmärrettäväksi».

Vaikkei asia olekaan suurenarvoinen, niin olisi kai kuitenkin ollut otettava huomioon, että tärkeimmät suomen kielen sanakirjalähteet Gananderista alkaen mainitsevat 'täitä' merkitsevän johdannaisen *konninkaiset* (Gan.) s. pl. 'klädlöss, ohyra, pediculi vestium', *konninkainen* (Renv.) 'pediculus vestium; Kleiderlaus', (Lönnr.) 'klädlus (vaatteentäi)', jonka kantaosa tuntuu viron sanan vastineelta. Tosin sana äänteellisesti vähän muistuttaa Nirvin mainitsemaa Vermlannin murteen sanaa *kontia¹nen, kontiene(n)* 'täi', joka viimeksi mainittu ilmeisesti on *kontian, kontien* 'karhu' sanan deminutiivi, mutta muuta historiallista yhteyttä näillä sanoilla silti tuskin on, kuin että molemmat pohjimmaltaan palautuvat deskriptiiviseen alkulähteeseen.

110. Suom. *verka*.

Suom. *verka* 'feineres wollenes Tuch', sanan lähimpien vastineiden, karj.-aun. *verka, verga* 'vaatteen kaira, kiila', lyyd. *verg, vergg* 'kiila, lisätilkku vaatteessa', veps. *verg* 'levennyskiila, -pala (vaatteessa)', Viron ink. *verka* 'kiilamainen kankaankaistale', vatj. *verka* (Set.) 'vaatteenkiila', (Kett.) 'syrjä-, sivukaistale (paidassa)', erikoinen merkitys johtuu ilmeisesti siitä, että kallisarvoista ja mahdollisesti loistavanväristä villakangasta on käytetty halvempiarvoisesta kankaasta tehdyn vaatekappaleen lisä- ja koristekiilana.¹ Lappiinkin sana on, merkityksistä päättäen, omaksuttu todennäköisesti karjalasta, vrt. lpL *ver^eke* 'Besatz an einem Pelze', N *vier¹ge, fier¹ge* 'mørk lodden skinnbrem (alm. av oterskinn) utvendig på (manns)vinterhue', I *viē¹gē¹*, ja taas lapista saatu Peräpohjolan suomeen

¹ Vrt. HANNES PUKKI Virittäjä 1941, s. 66.

muodossa *vierki* 'saukon- (joskus koiran- t. kissan-)nahkainen nauha lapin talvilakissa' jne.¹

Suomen sanan alkuperää on vuosikymmenien kuluessa yritetty selittää eri tavoilla. Germaanista alkuperää sille on useaan otteeseen etsinyt T. E. KARSTEN, mm. SUSA XXIII 20, s. 2—3, Germ.-finn. Lehnwortst. s. 176—177 ym., Fragen aus dem Gebiete der germ.-finn. Berühr. s. 13, Folkmålsstudier X, s. 592—595. Hänen käsityksensä mukaan *verka* olisi lainattu esigerm. **uergā-* (kantagerm. **werkā*) sanasta², jonka jatkajia ovat mm. mn. *verk* n. 'Gjerning; Arbeide', mr. *værk* 'verk, gärning, arbete', mys. *werah, were* 'Werk; Flechtstoff, Stoff zum Bearbeiten' ym. Toista germaanista alkuperää, ksk. **ferga* > mn. *fjarg* 'guddommeligt Væsen', esim. *fjarghús* 'Gudehus, Tempel?', *fjargvefr* 'et Slags kostbart Tøi eller Stoff', *verka* sanalle on esittänyt HANNES PUKKI Virittäjässä 1941, s. 61—75, laajasti perustellen selityksensä sekä äänteellistä että merkityspoolta.

K. B. WIKLUND on, Indogerm. Forsch. 38, s. 69, syystä pitänyt Karstenin selitystä merkitysten suhteen epävarmana. Epäilemättä se onkin väärä. Epäonnistuneeksi on katsottava myös Pukin selitysyritystä huolimatta kirjoittajan monimutkaisista ja pitkistä perusteluista, joita tässä ei ole mahdollista selostaa, mutta joihin lukija helposti voi tutustua.

Suomen *verka* on ilmeisesti vanha omaperäinen sana. Oikean alkuperän sille on osoittanut BJÖRN COLLINDER jo v. 1924. Hän on kirjoituksessaan Några problematiska germanska lånord i finskan (Festskrift tillägnad Hugo Pipping på hans sextioårsdag, s. 88) verrannut sitä tšerb *βâryem*, U *βurye-m* 'Kleidung, Tracht' substantiiviin ja KB *âryem*, U *urye-m* 'nähen' verbiin ynnä Budenzin (MUSz. s. 566) näihin yhdistämiin votj. *vurinj*, syrj. *vurnj*, unk. *varr* 'nähen' ja vog. *vāri, voari*, ostj. *uer-* 'machen, tun' sanoihin. Collinderin mukaan *verka* olisi samanlainen *a*-loppuinen verbaalisubstantiivi kuin esim. *kiista, riista* ja *riitta*. Lopuksi hän on pitänyt mahdollisena, että mainittu sanasikermä edustaisi suomalais-ugrilaisille ja indo-eurooppalaisille kielille yhteistä primitiivistä kulttuurisanaa, vrt. kreik. *ἔργον* jne.

Collinderin selitystä vastaan, jonka hän teoksessaan Die urgerm. lehnwörter im Finn., s. 243—244, pääosalta on toistanut (indo-eurooppalaista rinnastusta kuitenkin enää mainitsematta), Karsten on, Folkmålsstudier X, s. 595, esittänyt muutamia huomautuksia; mm. hän on pitänyt tšerb. *βâryem* sanaa sekä muodon että merkityksen puolesta *verka* sanalle etäisenä. Karstenin huomautukset perustuvat kuitenkin asiantuntemat-

¹ ÄIMÄ SUSA XXV 1, s. 44 (Äimä olettaa lapin sanan suomesta saaduksi).

² Viimeksi mainitussa paikassa hän sanoo: »Av ä. urgerm. (= ieur.) **vergā* (> **werkā*)».

tomuuteen, joten niillä ei ole merkitystä. Itämerensuomalaisen *verka* sanan alkumerkitys on varmasti 'villakangas', eikä tšeremissin 'puku, vaatetus' merkitystä suinkaan voi sanoa tälle kaukaiseksi. Sehän voidaan hyvin selittää kehittyneeksi aiemmasta merkityksestä 'villakankainen, villakankaasta tehty (puku)'. Merkitysten suhde on täysin sama kuin esim. suom. *vaate* pl. *vaatteet* ja esim. veps. *vate* 'verka' sanojen tai esim. ruots. *kläde* sanan 'verka' ja 'vaate' merkityksen kesken. Collinderin selitystä ei olennaisesti huononna se seikka, että hän on uskonut kaikkien Budenzin mainitsemien sanojen kuuluvan etymologisesti yhteen. Tšer. *β̂-ryem*, *β̂urym* 'Kleidung, Tracht' nominista on kuitenkin pidettävä erillään verbi *β̂-ryem*, *urym* 'nähen', jonka vastineita ovat samamerkityksiset votj. *varini*, syrj. *vurni* ja unk. *varr* (< suom.-ugr. **βorka-* t. **vorka-*), ja vog. *voari*, *vāri*, (Kann.) *β̂ōari* jne., ostj. *uer-* 'machen' (< ugr. **βār-* t. **βer-*). Näin ollen ei myöskään suom. *verka* ja tšer. *β̂-ryem*, *β̂urym* sanoja voida pitää verbaalisubstantiiveina. Tšer. sana on palautettavissa aikaisempaan **βerka-* ma t. **verka-* ma muotoon. Se on samantyyppinen johdannainen kuin esim. tšerKB *kā-rem*, U *kore-m* 'Schlucht, Tal; kleiner Fluss', KB *pār-rem* 'Haselbusch', KB *šō-lem*, U *šole-m* 'Hagel, Hagelkorn'.

111. Suom. *väkipala*.

Lönnrotin sanakirjan mukaan merkitsee suom. *väkipala* 'brödbit som lämnas oäten' (esim. *tuohon jätti väkipalansa; syö väkipalasi!*). Sanakirjan lisävihossa mainitaan myös, että sanalla aunuksen murteessa (»Ol.») olisi merkitys 'lång bit l. väg', mutta tämä näyttää perustuvan erehdykseen. Tieto on ilmeisesti peräisin Arvid Genetzin teokseen »Tutkimus aunuksen kielestä» sisältyvästä sanastosta, jossa selitetään vain: »*väge* n. *-gi* voima; väki, sotaväki; aika, kelpo: *v. -pala*, *v. -tukku*». — Tämän kirjoittaja on kuulut erään Säämingistä kotoisin olevan henkilön käyttävän puheena olevaa sanaa syömättä jätetyn leivänpalan merkityksessä.

Väkipala näyttää olevan käänös ruotsin samaa merkitsevistä *makbit* sanasta, jonka mainitsee mm. Cannelin ruotsalais-suomalaisessa sanakirjassaan (suomalais-ruotsalaisessa sanakirjassa hän kääntää *väkipalan* ruotsiksi sanoilla »kraftig munsbit») ja jonka A. F. Dalin teoksessaan *Ordbok öfver svenska språket* (II, s. 70) selittää merkitsevän nimenomaan »Liten bit af ett brödstycke, som någon lemnar qvar efter en måltid.». Myös J. E. Rietzin murre-sanakirjassa »Svenskt dialekt-lexikon» eli »Ordbok öfver svenska allmoge språket» (I s. 425) tavataan *magt-bit* 'den sista lilla biten af ett brödstycke, som någon lemnar qvar efter måltiden, hvilket anses menligt, emedan krafterna derigenom förtagas', ja V. E. V. Wessmanin julkaisema *Samling av ord ur östsvenska folk-mål* ilmoittaa, että

maktesbiten 'den bit av ett bröd, som man icke orkar äta upp utan måste lämna kvar' tunnetaan läntisellä Uudellamaalla.

Nimitys perustuu ilmeisesti sellaiseen käsitykseen, että leivän ravitsemisvoima, väki sisältyy sen viimeiseksi jääneeseen palaan.

112. Mord. *pineme* 'kaura'.

MordE *pineme*, M *pinəm* 'Hafer' sanalle ei tiettävästi ole esitetty vastinetta suomesta tai mistään muustakaan sukukielestä, eikä muunlaistaakaan selitystä sen alkuperästä. Tämänlaatuisen sanan voi kuitenkin olettaa kuuluvan kielen vanhaan sanavarastoon, semminkin kun naapurikielistä ei ole löytynyt lainalähdettä. Eräässä sukukielessä näyttääkin esiintyvän vertauskohdaksi sopiva sana.

Mordvan sanan loppu *-me*, *-m* on tietenkin johtopääte, sama mikä tavaataan esim. E *surtseme*, M *sur'tsem* 'Kamm', E *katšamo*, M *katšam* 'Rauch' (= suom. *katku*) ja E *šulgamo*, M *šulgam* 'Brustspange' (= suom. *solki*) sanoissa. Kantaosa *pinə-*, *pinə-* voidaan rinnastaa seuraavan syrjäänin sanan kantaosan kanssa: (Wied.) *panol*, *panov* 'Spreu, Kleie', (Wichm.) U *panov*, P *panəv*, I *panō* 'Spreu, Kaff (U, P), Kleie (U), Gries, Graupen (I)'. Syrjäänin *-(o)l* on nimittäin sekin ilmeinen johdinaines. Sama johdin esiintyy mm. syrjS *šeral*, L *šerol*, V, U *šerov*, P *šerev*, I *šerō* 'Nisse' sanassa. Vokaaliston puolesta mord. *pinə-*, *pinə-* ja syrj. *pan-* vastaavat toisiansa samalla tavalla kuin esim. mordE *meledems* 'rudern', M *milä* 'Ruder' ja syrj. *mal* id., mordE *širne*, M *širne* 'Gold' ja syrj. *zarni* id. sekä mord. *vije-* 'wohin bringen, führen, fahren' ja syrj. *vajni* 'bringen, tragen, führen'. Yhteinen lähtömuoto on ilmeisesti ollut **penə-*. Merkityspuolikaan ei tuota rinnastamiselle mainittavia vaikeuksia. Otettakoon huomioon, että puidussakin kaurassa ovat akanat eli kaunat ympärillä ja että kaura on tärkeimpiä viljalajeja, mistä suurimoita valmistetaan. Näin ollen ei ole outoa, jos etymologisesti sama sana mordvassa tarkoittaa 'kauraa' ja syrjäänissä 'akanoita, ruumenia ja suurimoita'. Asia on periaatteellisesti verrattavissa siihen seikkaan, että mord. *tšuš*, *šuš* ja tšer. *šož* merkitsevät 'ohraa', mutta vastaava syrj. sana *tšuš* 'maltaita', jotka tehdään juuri ohrista. Ja onhan esim. suom. *jyvä* ja votj. *ju* 'Getreide' sanankin mordvalaisella vastineella *juv* merkitys 'Acheln, Spreu', ja syrj. *šu* 'Roggen; Getreide, Körner; Saat' sanan vastineita ovat 'akanoita, ruumenia, vihneitä' tarkoittavat tšer. *šu* 'Kleie, Spreu', mordE *šuva*, *šiva* 'Kaff, Spreu', M *šuva*, *šova* 'Bart an der Ähre' ja suom. *siika-nen* 'Ährenspitze, Spreu'.

Näyttää siis todenmukaiselta, että puheena oleva sana kuuluu niihin moniin tärkeihin kulttuurisanoihin, jotka osoittavat maanviljelyksellä jo 3000—4000 vuotta sitten olleen huomattavan merkityksen heimomme elinkeinojen piirissä.

Y. H. Toivonen.